

SELITEV ŽENSK IZ GABERIJ V VIPAVSKIH BRDIH MED LETI 1920–1954

Darja Gorup*

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Selitve žensk iz Gaberij v Vipavskih Brdih med leti 1920–1954

Prispevek obravnava selitve žensk na področju Vipavskih Brd. Prikaže krožne poti brangerc, žensk, ki so krožile med Gaberjami in italijanskimi mesti ter prodajale oziroma menjavale kmečke pridelke. Na njihovih poteh so se srečevale z zakonskimi omejitvami pri prodaji ter premikajočimi se državnimi mejami. Navkljub spreminjajočim se razmeram so se na poti pogosto odpravljale, saj je bila potreba po skromnem zaslužku predvsem v času po priključitvi Primorske Italiji velika.

KLJUČNE BESEDE: brangerca, kontrabant, krožne selitve, izseljevanje, Vipavska Brda

ABSTRACT

Migration of women from Gaberje in Vipavska Brda between the years 1920–1954

The contribution deals with the migration of women in the region of Vipavska Brda. It presents the circular journeys of the brangerce, women who circulated between Gaberje and Italian towns and sold or exchanged farming products. On their journeys, they met with legal boundaries with selling and the changing state borders. Despite the changing circumstances, their journeys were frequent because the need for modest earnings was particularly after the annexation of Primorska to Italy considerable.

KEY WORDS: »brangerca«, smuggler, circular migrations, emigration, Vipavska Brda

UVOD

Gručasto naselje Gaberje¹ se nahaja sredi Vipavskih Brd. Leži v zavetni legi Ostrega vrha in Svetega Petra. Danes šteje nekaj čez 140 prebivalcev. Pred približno sto leti je bilo število prebivalcev precej višje, leta 1869 525, ob ljudskem štetju leta 1921 627 (Gabršček, 1934, 570), leta 1931 je upadlo na 466. Po drugi svetovni vojni, leta 1948, je bilo Gabercev le še 341 in nato njihovo število vztrajno pada (Krajevni leksikon Slovenije 1968, 16). Vzrok za tolikšen upad prebivalstva je vsaj deloma izseljevanje vaščanov in vaščank. V prispevku me zanimajo predvsem poti prebivalc in njihov vpliv na vlogo ženske v družini in vasi.

* Univ. dipl. zgodovinarica in prof. sociologije. Osnovna šola Danila Lokarja Ajdovščina, Cesta 5. maja 7, 5270 Ajdovščina; e-pošta: darja.gorup@guest.arnes.si

¹ Do leta 1987 se je naselje imenovalo Gabrije.

Migracije gaberskih žensk niso izjemen pojav. Enako, čeprav po drugih poteh in na drugačnih razdaljah, so počele Kraševke, goriške ženske (Barbič, Miklavčič Brezigar, 1999, 39–48) in tiste iz Vipavske doline; med njimi so posebej izpostavljene aleksandrinke (Makuc, 1993), benečanske »dikle« (Mlekuž, 2004, 141–164), kruharice iz tržaškega zaledja (Verginella, 1990, 11), Šavrinke (Rogelja, Ledinek, 2000), Prekmurke na francoskih poljih, slamninarice iz Domžal, ki so odšle v Združene države Amerike, in še bi lahko naštevala. Gaberje tudi niso bile edina vas v Vipavskih Brdih, katere prebivalci so si s pomočjo deloma sezonske, sicer pa celoletne trgovine, ki je bila pravzaprav specifična vrsta migracij, pomagali pri preživetju. Migracije so bile del vsakdanjika v večjem delu Vipavskih Brd, predvsem v krajih Lozice, Podnanos, Goče, Erzelj, Slap, Planina, Šmarje ... Ženske se niso odpravljale na pot v želji po bogatenju, ampak v nuji po preživetju. Nekatere še živijo, večina pa je pokojnih in njihove zgodbe se bodo počasi porazgubile.² Literature, ki se posveča tej tematiki, je vedno več, čeprav še vedno malo. Skoraj vsa je novejšega datuma. Mnogo spominov bo tako ostalo zamolčanih, čeprav ne nepomembnih. Neslišane zgodbe žal ne pridejo v zgodovino.

Brangerstvo in brangerce

O zgodovini žensk v Sloveniji niso pisali prav dosti, saj niso bile prisotne v javnem življenju (Drnovšek, 2004, 383–393). Če pa so že bile, jih je pretežno moška javnost znala preslišati. Njihov legitimni prostor je bila zasebnost doma. Njihova življenja so se pregovorno odvijala med domačimi štirimi zidovi in na njivah. Njihovo vsakdanje življenje je bilo do nedavnega nezanimivo, navadno. Vendar lahko prav iz njihovih zgodb razberemo marsikatero potezo takratnega časa in vpliv zgodovinskih dogodkov na vsakdanje človekovo življenje. Zaradi razmer, v katerih so živele, je bilo njihovo življenje kmečke gospodinje vse prej kot vpeto med štiri stene. Ženske so igrale več vlog: bile so matere, žene, snahe, vaščanke, trgovke, tihotapke oziroma kontrabantke, nekoliko mogoče celo avanturistke, in ne nazadnje migrantke oziroma selivke. Selile so se v bližnja mesta in po podeželju ter tako krožile (Kalc, 2002, 13) med domom in virom zaslužka za osnovne življenjske potrebe. Če upoštevamo, da oznaka sezonska selitev opredeljuje le selitev v sezoni, postane pojem za selitve Gaberk nekoliko nepripraven, primernejši je pojem začasne selitve (Drnovšek, 2002, 259–276).

Ženske so svoje trgovske poti in sebe označevale z besedama brangerstvo in brangerca.³ Brangerca je bila ženska, ki je v obravnavanem obdobju na različne načine prenašala jajca, maslo, sezonsko zelenjavo, maline, meso, žganje in druge pridelke v italijanska mesta, jih tam prodala ali zamenjala in prinesla domov nekaj denarja,

² V prispevku uporabljene zgodbe so bile pridobljene v okviru terenskega dela v Gaberjah v letih 2005 in 2006. Posnetke hranim avtorica.

³ *Brangerca*, kot sebe označujejo sogovornice, je izraz za branjevko. Pojem *bragnarza* se je pojavil v 18. stoletju. Izhaja iz nemške besede *Fragner* oziroma *Phragner*; kar prevajamo kot branjevec (Bezlaj, 1976, branjevec).

čentežmov,⁴ ali zamenjanih živil in gospodinjstkih potrebščin, ki jih sicer ni bilo moč kupiti (testenine, milo). *In so lepu hodile kje u Trst. Pej so nosile šnopc, poutr, jajca, kar so imejle doma, na glavi ... In so nosile kje dol u Trst, de so kej prodale, de so mejli pole za živet naprej. Za kakšno žajfo za prat in malo cukra, sol predvsem in kar koli se je dalo dobit.*

V Gaberjah obenem lahko govorimo tudi o trajnem izseljevanju. Mlada dekleta so se izseljevala predvsem v Trst, kjer so se zaposlila kot gospodinjstke pomočnice. Možem so sledile žene tudi v druge evropske države, najpogosteje v Francijo, in čez morje v ZDA ali Argentino. Brangerce se niso nikdar povsem izselile, čeprav so se selile leta in leta. Včasih so morale premagati le razdaljo med domom in zaslužkom, drugič jih je od njega ločevala državna meja. Ne glede na bolj ali manj ugodne razmere pa so se redno odpravljale na pot, ker je bilo potrebno preživeti; najprej nahraniti in obleči otroke, nato pomagati pri odplačevanju dolga, mogoče povečati skromno posest z manjšim kosom zemlje in v povojnih letih kupiti pohištvo in prve gospodinjstke pripomočke.

Spreminjanje političnih razmer oziroma državnih meja je vplivalo na življenje ljudi, ki so bili odvisni od prehodnosti ozemlja. Menjavanje državnih sistemov je seveda vplivalo na Gaberke, ki so bile vezane na prodajo v Trstu. V zgodovinske dogodke (priključitev Primorske Italiji, delitev ozemlja v tržaškem zaledju na dve coni ter dokončna postavitve državne meje) bom vpletla življenjsko zgodbo Gaberke Olge G. in njene družine. Olgina zgodba se večinoma ujema z zgodbami ostalih Gaberk in je dragocena, saj je tudi Olga sama hodila v Trst ter po ostalih poteh, ki jih je pred njo prehodila njena mati. Tako sem dobila zgodbo iz prve roke, seveda tako, kot je ostala v njenem spominu.

Vse sogovornice so kljub različnim usodam živele v istem časovnem obdobju in na istem prostoru. Njihove življenjske zgodbe so odsev nekega časa in prostora ter specifičnih okoliščin, v katerih je živela vsaka od njih. Življenjske zgodbe sem skušala umestiti v zgodovinske okoliščine. Zgodba Olge G. je pripovedno bogata predvsem zaradi raznolikosti okoliščin, ki so skoraj vsakega od njenih sorodnikov in sorodnic prisilile, da se je odpravil v svet, v Ameriko, Francijo, Italijo – v Trst ali po trgovskih poteh prek današnjega slovenskega ozemlja: do Štanjela, Pivke, Trnovega, Gorice, Grgarja ..., koder se je pač dalo prodajati. Njen spomin sega tri generacije nazaj. Vsako med njenimi sorodnicami je doletela drugačna zgodba, ki je bila v veliki meri odvisna od političnih dogodkov in meja, ki so jih na tem območju pogosto premikali. Menjavali so se gospodarji, ti so menjali zakone, revščina pa je ostajala. V vsakem obdobju in v vseh državah so se Gaberci in Gaberke morali upirati revščini. Le način prilagajanja vsakokratni situaciji se je spreminjal. Zanima me prav prilagajanje Gabercev in Gaberk takratnim spreminjajočim se okoliščinam.

Do podatkov sem skušala priti z metodo intervjuja oziroma s sestavljanjem biografskih zgodb, skozi katere sem skušala razbrati vzroke, ki so v določenem spletu okoliščin sogovornice in njihove družine privedli do konkretnih migracij. Kljub vnaprej

⁴ Stotin lire, drobiž.

pripravljenim vprašanjem sem skušala slediti spontanemu toku misli sogovornic, ki ni nujno odgovarjal na zapisana in predvidena vprašanja, ampak odkrival tudi odgovore na nepredvidena vprašanja. Podatke, pridobljene s terenskim delom z individualnimi pogovori, sem primerjala z zgodovinskimi viri, ki so mi bili na voljo (rojstna in poročna knjiga, status animarum).⁵ Predvsem podatki iz statusa animarum so mi bili v precejšnji pomoč. V opombah je relativno pogosto zapisan odhod osebe iz Gaberij (navedena je smer, včasih tudi letnica). Pogosto ni vnešenega datuma smrti in domnevam lahko, da se je oseba izselila, podatki o njej pa so se izgubili oziroma župnik ni vedel zanje.

Časovno sem se osredotočila na čas od priključitve Primorske Italiji leta 1920, sledila dogajanju do konca druge svetovne vojne in delitve Primorske na cono A in B ter kasnejše preureditve v cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Pripovedi se končujejo takoj po letu 1954, ko je bilo ozemlje dotedanje cone B Svobodnega tržaškega ozemlja z Londonskim memorandumom priključeno Jugoslaviji.

VZROKI MIGRACIJ GABERK IN GABERCEV

Politične in gospodarske razmere

Izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja je z namenom iskanja boljšega zaslužka potekalo od konca 18. stoletja dalje. Začelo se je že v srednjem veku, zlasti proti zahodu v Italijo (Gestrin, 1998, 18). Selivci so po Evropi iskali delo kot obrtniki, rudarji, mnogi tudi kot krošnjari. V moderna migracijska gibanja so se Slovenci v večjem obsegu vključevali v 19. in 20. stoletju (Drnovšek, 1999, 30). Vzroki za njihove poti v svet so izhajali pretežno iz težke ekonomske situacije.

Preden je bila Primorska priključena Italiji, je območje Vipavskih Brd gravitalo proti Italiji, posebej proti Trstu in kasneje tudi proti Gorici in Trbižu. Trst je bil že v 18. stoletju vodilno habsburško pristanišče. Ob koncu 18. stoletja je prešla pod habsburško oblast tudi Istra. Takrat je Trst postal regionalno središče. Kraljevina Italija je v času prve svetovne vojne s spretno politiko posegla še bolj v notranjost slovenskega etničnega ozemlja. Dne 26. aprila 1915 je s silami antante podpisala Londonski sporazum. Med drugim je določal, da bi Italija v primeru zmage v prvi svetovni vojni dobila Trst, Goriško, Istro ... V zameno je Italija Avstro-Ogrski napovedala vojno. Po vojni so usodo Primorske reševali po diplomatski poti. Meja je bila po dolgotrajnih pogajanjih novembra 1920 določena z Rapalsko pogodbo. Primorski Slovenci so bili ločeni od matičnega ozemlja. Venezia Giulia je obsegala Gorško, Trst, Istro in nekdanje avstrijske okraje: idrijskega, postojnskega, ilirskobistriškega in trbiškega.

Goriško so že med prvo svetovno vojno gospodarsko uničili, saj je prek nje potekala soška fronta. Nova rapalska meja je presekala tudi povezavo Trsta s srednjeevropskim prostorom. Večina gospodarskih panog je bila v lasti Italijanov. Ker so bili Slovenci

⁵ Vse hrani Župnijski arhiv Velike Žabljice.

odvisni od kmetijstva, so bili obsojeni na revščino ali pa prisiljeni uporabiti vse mehhanizme za preživetje. Vinogradniški predeli so se soočali z vinsko krizo, ki se je vlekla skozi vsa dvajseta leta. *Ja, glavni pridelek je bilo vino. Samo vino je šlo strašno slabu u prodajo pod Italijo, slabu, slabu. In tudi, če se ga je prodalu, niso bile take količine ku zdej, ker se je delalo vse na roke. Je bila nizka cena.*

Med svetovnjima vojnama so v zahodno Evropo vodile pomembne poti: v Francijo in Nemčijo, kjer so slovenski delavci deloma zapolnili pomanjkanje moške delovne sile, ki je nastala zaradi številnih vojnih žrtev prve svetovne vojne v Franciji. Predvsem izseljevanje iz Primorske (ki so jo Italijani poimenovali Venezia Giulia oziroma Julijska krajina) med letoma 1920 in 1943 ne temelji samo na gospodarskih, ampak tudi na političnih razlogih. Pogosta smer političnega izseljevanja je bila Jugoslavija. Dvajset tisoč primorskih Slovencev se je izselilo v Argentino. Do druge svetovne vojne naj bi se po ocenah Zveze emigrantskih društev iz Primorske izselilo prek 100.000 Slovencev in Hrvatov (Kalc, 2001, 163). Italijanska vlada je želela poitalijančiti Slovence ter njihovo etnično ozemlje, zato je načrtno izvajala gospodarski pritisk. V sodelovanju z bankami je odkupovala prezadolžena posestva in nanje naseljevala italijanske kolone. Kmetje, ki dolgovi niso mogli odplačati, so se pogosto odselili.

Z izbruhom druge svetovne vojne je Italija politično menjala zaveznike. Dve leti po izbruhu vojne, 11. aprila 1941, so italijanske enote vkorakale v Ljubljano in 3. maja je bila ustanovljena Ljubljanska pokrajina. Ob italijanski kapitulaciji se je gospodar samo zamenjal. Oblast so prevzeli Nemci, ki so se s slovenskega ozemlja umaknili ob koncu druge svetovne vojne. Takrat se je ponovno odločalo o usodi Trsta in okolice. Dne 12. junija 1945 so se enote jugoslovanske vojske umaknile iz Trsta. Julijska krajina je bila 20. junija z Devinskim sporazumom razdeljena po t. i. Morganovi liniji na cono A (anglo-ameriška uprava) in B (jugoslovanska uprava). V cono A je ostal Trst z zaledjem (ter hrvaški Pulj), cona B je obsegala preostali del Primorske. Gaberje so bile takrat v neposredni bližini meje, med conama. Kontrolna mejna postaja se je nahajala slab kilometer iz vasi na poti proti Štanjelu in Branici oziroma Krasu. *Spodnja Branica so bili že pod Amerikancami, so bili gospudje, so se nam smejali. Težki cajti.*

Dne 15. septembra 1947 je bilo oblikovano Svobodno tržaško ozemlje, ki je bilo ponovno razdeljeno, tokrat na cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. STO ni nikoli zaživelo kot enotna upravna enota. Dne 9. maja 1952 so nameravale zahodne sile z Londonskim memorandumom cono A STO prepustiti Italiji. Prišlo je do tržaške krize, ki je bila razrešena po diplomatski poti. Dne 5. oktobra 1954 je bil podpisan Drugi londonski memorandum. Celotna cona A STO je pripadla Italiji, cona B STO pa Jugoslaviji (Repe, 1995, 251–253). Meja, ki je bila do tedaj sicer nakazana in nadzorovana, a ne tako zelo ločujoča za prebivalce, ki so živeli ob njej, je tedaj dokončno pomenila ločnico. Že cona B Julijske krajine in kasneje cona B STO sta bili s politično mejo odrezani od naravnega središča Trsta. Ko sta bili cono dokončno priključeni dvema državam in ločeni z državno mejo, je meja v veliki meri posegla v življenje ljudi, ki so bili vajeni vsaj delne prehodnosti proti Trstu. Dotedanje notranje migracije so postajale mednarodne.

Motivacija posameznika in vzroki za selitve

Posamezniki se selijo zaradi različnih razlogov: poglavitna sta iskanje zaslužka in boljših možnosti preživetja. Izseljevanje odpravlja nesorazmerje med številom prebivalcev in donosom proizvodnje (Valenčič, 1990, 43). Razen zunanjih dejavnikov, ki lahko sprožijo migracije, igrajo veliko vlogo tudi notranji. Položaj posameznika določajo okoliščine, v katerih živi. Poleg tega igra vsak posameznik v družbi več vlog, ki mu narekujejo, kako živeti in preživeti. Gaberke niso šle preprosto na pot. Hodile so z nekim namenom. Čeprav bi katera od njih imela nizek nivo aspiracije, saj prihaja med posamezniki logično do razlik, okoliščine pravzaprav niso dopuščale izbire. Nobena od žensk, s katerimi sem se pogovarjala, mi ni rekla, da so se ljudje izseljevali iz Gaberij, ker bi jim kdo (mogoče starši, predvsem oče) ukazal. Nihče tudi ni ukazal hčerki, da mora postati služkinja v Trstu. Bilo je samoumevno, da so odhajale. Brez zunanje prisile. Vsak član družine se je točno zavedal svoje usode in naloge. Dekleta so vedela, da se bodo morala poročiti oziroma si sama zaslužiti za življenje. Postavljena so bila pred dejstvo, da doma ne bodo mogla ostati. Tiste, ki so odhajale v Trst, so tam videle tudi možnost za začetek samostojnega življenja. Ko so se naslednje generacije odločale za odhod, so kontaktirale z že preseljenimi družinskimi člani. Vsi člani družine, tudi izseljeni, so delali za njen obstoj (Gombač, 2004, 129). Na izseljevanje je vplival tudi način dedovanja. Dedoval je sin, hčere so izplačali. Tudi sinovi, ki so imeli starejše brate, so morali ravno tako misliti na dodatni zaslužek.

Ekonomsko izseljevanje v dvajsetih in tridesetih letih je bilo tudi posledica nadpovprečnega davčnega pritiska in neprizanesljivega ravnanja pri izterjavi dolgov. Mali kmetje so se zadolževali. Zaradi sodnih prodaj je njihova posest množično prehajala v tuje roke. Italija je leta 1924 uvedla novo davčno politiko. Štirikratno so se povečali davki in določene so bile nove zamudne obresti pri plačevanju davka (dodatnih 6 % na neplačano vsoto). Davkov niso več pobirali davčni uradi. Država je dala pobiranje davkov v zakup najboljšemu ponudniku. Tisti, ki niso mogli plačati davkov, so se zadolžili pri bogatejših kmetih (Brumen, 2000, 137–241). Motivi za izselitev so bili torej najprej ekonomski. Šlo je za podrejenost strategiji družine oziroma gospodinjstva. Seveda je bila prisotna tudi želja iti v svet, spoznavati nove stvari, učiti se ... Velik del ljudi je v Gaberjah živel v revščini oziroma na robu preživetja. Odhod od doma je poleg razbremenitve za gospodinjstvo pomenil tudi večjo svobodo in neodvisnost.

Tipizacija selitev Gaberk in Gabercev

O dejavnikih, ki posameznika v določenih okoliščinah privedejo do selitve, govorijo različne teorije. Ena od njih je t. i. teorija »pull-push« oziroma teorija o dejavnih odbijanja in privlačevanja. Leta 1966 jo je utemeljil Everett S. Lee. Teorija govori o migrantu, ki presodi o možnostih, ki se mu ponujajo, in izbere najbolj ustrezno. Na primeru Gaberij so bili naslednji dejavniki odbijanja: ekonomska stagnacija in padec

standarda, posledično nizek osebni dohodek, politične in druge diskriminacije ... Dejavniki privlačevanja, ki jih je ponujal Trst, so bili na drugi strani: ekonomska prosperiteta, dvig standarda, ustrezna zaposlitev, možnost izobraževanja. Dejavniki privlačevanja mesta Trst so bili dovolj veliki, da se je marsikdo tja preselil za stalno. Po drugi strani pa so predvsem ženske z majhnimi otroki iskale srednjo pot in se tako niso trajno izselile, ampak le »kročile«. Tako so še vedno lahko obenem opravljale vlogo matere in žene ter skrbele za dotok denarja v gospodinjstvo. Migracije lahko nadalje uvrščamo v notranje ali mednarodne, trajne ali občasne, organizirane ali neorganizirane, ilegalne ali legalne ... (Hacin, 1995, 50).

Gaberke so se selile v smeri proti Trstu z namenom delati oziroma zaslužiti nekaj denarja za najnujnejše življenjske potrebščine. Torej je šlo za delovne migracije. Pa so bile te migracije tudi mednarodne? O mednarodnih migracijah lahko govorimo, ko gre za prehod meje med dvema narodom. Če upoštevamo, da je bil Trst leta 1910 po rezultatih popisa največje »slovensko« mesto (Kalc, 2002, 15), so ženske skozi celo obravnavano obdobje migrirale znotraj slovenskega etničnega prostora. Ne nazadnje so z rapalsko mejo Vipavska Brda postala del Italije. Trst jim ni predstavljal tujine, ampak bogato mesto, kjer so živeli njihovi sorodniki. Seveda je bil Trst, s katerim so prihajale v stik, omejen na svet njihovih sorodnikov in rednih odjemalcev pridelkov. Preostali del Trsta jim je bil večinoma neznan. Če torej kot glavni kriterij za ločnico med notranjimi ter mednarodnimi migracijami upoštevamo prestop državne meje, lahko pri Gaberkah do leta 1943 oziroma 1945, ko je bila postavljena najprej meja med conama A in B, govorimo o notranjih migracijah. Tokovi so doživeli velik zasuk, ko je mednje po drugi svetovni vojni posegla meja med conama. Dotedanjo relativno preprosto prehodno mejo med conama so omejile dovolilnice, dovoljenja, kontrole, različne valute (Gombač, 2004, 125). Za prestop meje, ki še ni bila povsem ločujoča, čeprav nadzorovana, so potrebovali prepustnice, vendar so jo pogosto prečkali ilegalno (in brez večjih kazni). Leta 1954 pa sta bili Italija in Jugoslavija ločeni z državno mejo in migracije so postale mednarodne. Vseskozi so bile selitve prostovoljne, saj je šlo za reakcijo posameznikov na dane gospodarske okoliščine oziroma za iskanje zaposlitve.

Migrantske mreže

Lih taku so imele svoje ljudi u Trsti, jih je dosti k njim hodilu. Pole so tisti lohku tudi naprej prodajali, ni bilo, de bi zmerej njim ostalu. One so bile taku zmejnene, ena ženska je rekla, prnesi mi tolku litru šnopca al jajc, ona pej je pole naprej prodala, da je zaslužla. Ženske so pred odhodom dobile koristne informacije iz nevidnih »preprodajalskih« in prodajalskih mrež, ki so jih spletle že njihove matere, sovaščanke, sorodnice, prijateljice. Šlo je za življenjske strategije za preživetje ob meji oziroma za njo. Ženske iz Gaberij se večinoma niso podajale v neznano. Vedele so, po katerih poteh morajo hoditi, kje bodo prodale posamezne artikle, v kateri hiši ali gostilni bodo prodale zelenjavo ali jajca. Veliko vlogo so pri tem igrale tudi Gaberke, ki so se odpra-

vile na pot kot mlada dekleta, ko so iskala delo služkinje, a so zaradi spleta okoliščin, na primer poroke, ostale v Trstu ali drugih italijanskih krajih.

Migracijske mreže so imele velik pomen pri oblikovanju in trajanju migracij. Služile so kot mehanizmi za interpretacijo podatkov, dostavo informacij. Bile so posrednik med mikro- in makronivojem, med podeželjem in mestom. Migracijska mreža že prej naseljenih v Trstu je imela na odhod posameznikov velik vpliv. Migranti so bili ob prihodu vsaj deloma zaščiteni pred kulturnim šokom. Ženske so vedele, kakšno delo jih najverjetneje čaka. Ponavadi so jim prav sorodnice oziroma znanke organizirale delo gospodinjske pomočnice pri kaki družini. Torej so tudi vplivale na cilje naselitve. Predvsem pa so bile kanali za pretok informacij. Migracijske mreže lahko delimo na osebne in materialne (Gombač, 2004, 120). Osebne so tiste, ki temeljijo na družini oziroma skupnosti. Take mreže spodbujajo migracije, saj predstavljajo podporo domačim. Domači so porabili denar za nakup zemlje, hiše, krili so dnevne potrebe, kupili pohištvo, kasneje belo tehniko. Materialni vidik organiziranja mreže je med drugim vključeval skrb za prenočišča deklet, ki so pomagala v gostilnah.

Spolna in starostna struktura

Čeprav so tradicionalno nosile pridelke v Trst ženske (Kalc, 2002, 17), so tudi moški odigrali svojo vlogo. *Ma nje, moški niso bli, moški (smeh) ... So kuhali, če je bilo, šnops. Ženske pa tovorile naprej. Niso bili kšeftarji. So hodili na Pivko, so vozili s konji sadje, tisto jih je šlo, kar nekej jih je šlo.* Sogovornice moške omenjajo kot pomoč. Tako so na primer pomagali nesti tovor do Štanjela, za nadaljnjo pot in prodajo v Trstu pa so poskrbele ženske. Takoj po drugi svetovni vojni so pričeli moški prodajati živino čez mejo med conama. Kupili so jo v con B, kjer so bile Gaberje, skušali preiti mejo in prodati živali v con A. Moški tudi niso nosili jajc ali masla. So pa poleg živine prodajali žganje in tobak, kjer so bili večji zaslužki. Moški navidezni nedejavnosti pri prodaji botruje dejstvo, da je bilo moško delo predvsem tisto v vinogradu ali gozdu. V Štandrežu pri Gorici so bili tudi moški zelo dejavni pri prevozu zelenjave do Trsta, kjer so jo prodajale njihove žene. Sicer so pretežno delali na vrtovih in je bilo njihovo sodelovanje pri prodaji ali celo prodajanje logična posledica (Grauner, 2004, 20).

Manjši otroci na pot razumljivo niso hodili. Ko je dekle odraščala, je v najstniških letih spremljala mater ali jo nadomestila, če je zbolela. Sicer pa otrok samih niso pošiljali na pot. Mlade matere so pred odhodom poskrbele za varstvo. Pri tem niso imele večjih težav. V številnih družinah so starejši otroci varovali mlajše. Če je bila pri hiši še nona ali neporočena teta, je ona pazila otroke. Mož te naloge praviloma ni prevzel, je bilo nespodobno. Starejše ženske so bile, če jim je zdravje dopuščalo, zelo aktivne. Delale so do pozne starosti. Lep zgled je tudi Olgina mati, ki je še v sedemdesetih letih prodajala žganje na Pivškem. Takrat ji sicer ni bilo več treba, saj ni bila več v denarni stiski, vendar je bila ponosna na denar, ki ga je zaslužila (in ga z veseljem delila vnukom).

ŽIVLJENJSKA ZGODBA OLGE G. IN NJENE DRUŽINE

Rojena je bila leta 1927 v Gaberjah. Rodila se je v času, ko je bila Primorska že del Italije. Tudi sama je bila del selitvenih tokov. S svojo mamo Albino in drugimi Gaberkami je hodila peš v Trst, Gorico, včasih tudi proti severu do Grgarja ali proti vzhodu na Pivško. Njene poti so bile odvisne od vsakokratne državne meje in gospodarske situacije. Prav tako sta bila v zgodovinske tokove vpeta njena mama, trgovka in kontrabantka, in oče, izseljenec v Argentini. Očeta niso videli nikoli več, saj si je v novi domovini ustvaril novo življenje.

Kdaj natančno so se pričele trgovske sezonske poti iz Gaberij proti obali, proti Opčinam in nazadnje Trstu, ni mogoče ugotoviti. Vsaka od žensk, s katerimi sem govorila, je odgovorila, da je bilo to, ko so živeli »ta stari«. »En bot«. Nekoč. Takrat, ko se one še niso rodile, ker je dala gaberska zemlja ravno dovolj za preživetje, ne pa za blagostanje. Zato je bilo potrebno poiskati druge možnosti. Gaberke so med vojnama peš nosile v Trst žganje, meso, maslo, jajca, vse, kar so pridelale doma. Italijanske, tržaške ženske so rade kupovale »freško«, sveže surovine. Marsikdaj je to pomenilo, da potem doma ni bilo dovolj hrane. Od Trsta so bili vaščani ekonomsko odvisni in med drugo svetovno vojno jih je navdajal strah, kako se bodo možnosti za prodajo po vojni spremenile.

Poti v Trst

Ženske so praviloma hodile peš. Na glavi so imele *jerbase*, sploh če so nesle težji tovor. Pod jerbas so podložile svitek, da je bilo breme na glavi bolj stabilno. *Ni blo soudov. Če so hotle iti z vlakom, so tolku manj zaslužle.* Z vlakom se v tistem obdobju ponavadi niso vozile, saj bi morale plačati vozovnico in bi manj zaslužile. Iz Gaberij je bilo do Trsta 5 do 6 ur hoje. Do Trsta so hodile po *štrejki*, železniški progi, ki je od Štanjela naprej vodila po skoraj ravni in tako najkrajši poti. Seveda so morale najprej pešačit iz Gaberij do štanjelske železniške postaje. Čeprav je ta pot časovno nekoliko krajša, je bila prav tako naporna, saj so morale ženske s tovorom prehoditi strm klanec od doline reke Branice do Štanjela. Proti Trstu so hodile v skupinah. Olga je bila premlada, da bi redno hodila v Trst peš, je pa pogosto hodila njena mama. Olga se spomni svoje poti v Trst takoj po drugi svetovni vojni. Takrat je imela nove čevlje, ki so jo po poti do Trsta ožulili in je potem morala po mestu hoditi bosa.

Olgina družina je bila vpeta v prodajno mrežo. Olgin mož je imel v Trstu sestro, ta je pokupila večje količine, ki so jih tja prinesle Gaberke (jajca, maslo, meso). Veliko so prodale tudi po gostilnah. Gostilničarji so nasploh radi kupovali od žensk, saj je bila hrana sveža in cenejša, torej so imeli tudi oni dobiček. Ženske so imele »svoje hiše«: z gospodarjem oziroma gospodinjo so bile dogovorjene, kako pogosto naj bi prinašale pridelke. Take dogovore so imele tudi na Opčinah. Nekatere ženske so hodile tudi v Gorico. Tam so med vojnama prodajale enake artikle kot v Trstu. Iz Gaberij do

Trsta je približno 4 do 5 ur hoje po cesti. čeprav je pot do Gorice krajša, so brangerce pogosteje hodile v Trst. Gorica je bila namreč rezervirana za prodajalce s Tolminskega in Italije.

Dekleta so v času med vojnama odhajala v Trst, kjer so delale kot gospodinjske pomočnice, služkinje. Delale so vse, kar jim je bilo ukazano: likale, šivale, pospravljale stanovanje. Bile so vez med Gaberjami in Trstom, med podeželjem in mestom. Olga se spomni Gaberke, ki je bila približno mamine starosti. Več let je živela v Trstu in je ob obisku v Gaberjah mami pripovedovala o škatlah, ki govorijo. Trdila je, da bo kmalu iz tiste škatle prišla tudi slika, pa ji ni nihče verjel. To je bilo okoli leta 1928 ali 1930, ko je bila Olgina mati še mlada ženska.

Olgina teta se je poročila v Trnovo v bližini Ilirske Bistrice. Tam je imela z drugimi ženskami štant, stojnico. S konjem so šle v Trst na Ponte Rosso po sadje, zelenjavo, blago, sukanec. Natovorile so konja in še isti dan prišle v Trnovo do stojnice, kjer so prodajale. Na to pot se je kot dekle in nato kot mati samohranilka iz Gaberij odpravljala tudi Olgina mama. Njena pot je torej potekala iz Gaberij do Trsta in nato iz Trsta proti Ilirski Bistrici oziroma Trnovemu ter nazaj v Gaberje. Na Ilirskobistriškem so ženske ostale ter prodajale približno dva dni. Čez noč so svoje blago lahko spravile v hleve in naslednji dan prodajale naprej. Včasih so ostale tudi cel teden. Albina je s sestro tudi nosila hrano v jerbasih. Zjutraj jima jih je napravila mama. Hodili sta po vaseh proti Premu in naprej skozi vasi proti Ilirski Bistrici. Tam sta prodajali vsak dan. Imeli sta tehtnice in ko sta prodali, sta se vrnila domov. To je bilo v letih, ko je Olgin oče že odšel v Argentino in je bila ona še dojenček; imela je 4 mesece, ko je odpotoval. Oče je odšel v Ameriko za zaslužkom in se nikoli ni vrnil. Tam se je drugič poročil in imel štiri otroke. Mama Albina je ostala sama z otrokom. Služb ni bilo. Tako je hodila s sestro in mamo celo poletje prodajat na Ilirskobistriško. Olgi je ostalo v spominu mamino pripovedovanje o poti proti Premu po strmem klanecu. *Z Gaberja u Trst, s Trsta kje gor u Ilirsko Bistrco in tam so mejle ... Po dva dni so ble tlje, sej vejš de, jin tam so mejle tisti štant. Eni so mejli tiste štale take, de so lahku spravile in tam so prodajale. Kolkor je bilo, magari en teden. Ma usje sorti so prodajale, še cvirn, ma karkoli je bilo in so ljudje prišli na štant in so prodajale. In moja mama in njena sestra so mejle še tiste jerbase. Zjutrej jim je napraula mama inu so šle po vaseh gor, na Prem in vse tiste vasi, ki so blizu Ilirske Bistrice in so nosile in prodajale, so mejle take vage in tam so prodale in pole pršle domov. Vsaki dan so na glavi nosile okoli prodajat. To je blu lejta. Tisti bot je tata že šou u Ameriko, sem bila jaz še majhna.*

Kontrabantske⁶ poti v Idrijo

Olgina mati je hodila peš tudi v Idrijo, ki je bila takrat blizu rapalske meje. Prodaja cigaret in tobaka je bila državni monopol. Idrijski *kontrabanti* so cigarete in tobak preti-

⁶ Kontrabant je druga beseda za nelegalno prodajo oziroma tihotapljenje čez državno mejo.

hotapili iz Jugoslavije čez mejo po gozdnih poteh. V Idriji so jih kupile ženske iz Gaberij, gotovo tudi od drugod. Mati je kupovala tobak in ga za nekoliko višjo ceno prodajala v Trstu na črnem trgu. Tobak so gaberske ženske sicer kupovale tudi v Vipavi in Ajdovščini. V trgovinah oziroma pri posameznih hišah so kupovale tobak in ga prodajale naprej. Idrci so bili »trgovski posredniki« med jugoslovanskim ter italijanskim ozemljem. Ob meji je bilo posejanih veliko trgovinic ali manjših skladišč. Skoraj vsaka hiša je bila preprosta brezcarinska prodajalna. Kontrabant je bil takrat – po besedah Tomaža Pavšiča – »gospodinjstvo tihotapstvo«. Tudi Idrci so bili tako kot Gaberke v strahu pred *financi*.⁷ Če so jih dobili, so jih za 14 dni zaprli v idrijski grad (Pavšič, 1999, 14).

Žganjekuha

Žganje (»šnopc«) je bilo že v času med vojnama najdonosnejši in predvsem nelegalen vir zaslužka. Kuhali so ga skoraj pri vsaki hiši. Ženske, ki so zaradi otrok ostajale doma, so morale najti način za zaslužek; pri kuhanju so jim pomagali moški. Ti so *napravili alfo* – kotel za kuhanje. Da *financi* ne bi našli žensk, ki so skušale prodati žganje, so imele pod oblačili všita »rebra«. V vsako »rebro« so dale približno pol litra žganja in si ogrnile *kapot* (plašč), da ni bilo sumljivo. Všita rebra so bila lahko iz blaga. Aluminijaste posode pa so pripele na pas in si jih nato zapele okoli pasu pod obleko. Takemu pasu so rekly *burača*.⁸ Vso pot do Štanjela, kjer so srečevale *finance*, so se bale. Najprej, da ne bi dobili žganja, na poti nazaj pa, da ne bi našli denarja. *Si mogla ahtat, de niso vidli. So mejle narjane take rebra pod obleko, pol litra je šlu v usaku in pole kašn kapot čez, de so nesle. Burače smo rekli. Financi so bili tam, Italjani, če si skrila, niso tistu ... Je bilo treba na vse načine se bat. In tobak lih taku. Samu si mogla taku, de niso vidli, te je bil strah pousod. In če si tejla preživit, si mogla taku. Teta Fortunatova je dela punčko kot od bambole in je dala šnopc noter, kot da nese otroka. In v termofor so stavile šnopc. Od gume, mehko je bilo, kamor si dala, ni bilo videt. Dosti jih je končalo tudi v pržunu, en mesec, tri tedne, če so jih dobili.*

Najdeno blago so *financi* zaplenili, plačati je bilo treba tudi denarno kazen, za večje prekrške je bila zagrožena nekajtedenska zaporna kazen. Med zaplenjenimi kontrabantskimi predmeti so bile najpogosteje različne posode z žganjem in vinom. Finančna policija s sedežem v Ajdovščini je vse zaplembe natančno popisovala.⁹

Žganjekuha se je kot stranski vir zaslužka obdržala vse do osemdesetih let. V petdesetih letih, ko je bila presekana povezava s Trstom, so pričeli v Gaberje prihajati Ljubljanci in Kraševci. Odkupovali so velike količine žganja in jih prodajali naprej oziroma jih predelovali v likerje. Olga je kuhala žganje še v povojnem času. Mož ji je popoldan napravil alfo, do večera se je žganje skuhalo. Ko je zjutraj vstala malo

⁷ Italijanska finančna policija.

⁸ Boraccia, itl., aluminijasta posoda.

⁹ Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 21, Občina Ajdovščina, Registro del materiale sequestrato della R. G. F. in custodia presso questo municipio, fasc. 11, 13, 20, 26, 32, 48, 52.

po četrti uri, se je kuhalo že drugo. Denar od žganjekuhe so porabili »za razvoj«. To pomeni, da so kupovali prve gospodinjske aparate in napeljali vodovod do hiš.

Prodaja malin

Poleti, avgusta in septembra, so ženske nabirale maline. Pot jih je vodila iz Gaberij do prevala pod vasjo Erzelj, nato so se spustile v dolino proti Slapu ter se ponovno vzpele na Nanoško planoto. Morale so premagati približno 800 metrov višine. Pogosto so jih spremljali moški. S seboj so nesli lesene posode. Ko so maline nabrali, so jih istega ali naslednjega dne ženske nesle najprej do Štanjela. V Trstu so sveže maline prodajale na trgu. Pogosti odjemalci so bili tržaški lekarnarji.

Maline so takrat nosili v Trst tudi prebivalci Podnanosa. Ti so imeli do malin krajšo pot. O nabiranju na Nanoški planoti je nekaj informacij v zborniku o Podnanosu, Šentvidu (Rosa, 1996, 75–76). Zgodbe Šentvidcev se ujemajo s pripovedmi Gaberk. Maline so nabirali v skupinah po nekaj nabiralcev. Ponavadi so nabirali maline manj premožni, saj tisti z več zemlje zaradi dela niso imeli časa. Nekateri so prihajali le za en dan, drugi pa so prespali in se naslednji dan vrnili domov. Tržaški kupci so za kilogram posušenih malin ponudili vrednost kilograma sladkorja. Stanislav Bizjak (Rodman, Makarovič, 2000, 68) se spominja Gabercev, ki so nabirali maline in so bili od vseh nabiralcev najbolj od daleč.

Tudi Olga je kot deklica z mamo nabirala maline na Nanosu. Mama jih je prinesla domov velik *škaf*, ki je bil lesen in že sam po sebi težak. Škaf je proti večeru prinesla do Gaberij in tam prespala. Ob pol petih so se z vlakom peljale v Štanjel. Takrat je šla z njima tudi mamina sestra, ki se je kasneje poročila v Trst. Bila je dosti mlajša od Olgine mame (rodila se je leta 1908, njena sestra pa leta 1923). Ko so prišle do Kobdilja, kraja pred Štanjelom, se je teta ponudila, da bo del poti ona nesla maline. Ko ji je Olgina mama nerada izročila maline, jih je sestra stresla. Vse tri so jokale, saj bi bile lahko ob denar. Nato jih je mati skušala opravi na železniški postaji, ker so bile prašne. Ko so prišle v Trst, jih je kupil lekarnar, ne da bi preveril kvaliteto. Razen tega jim je še svetoval, kje jih lahko še prodajo.

Izseljevanje Olginih sorodnikov

Med vojnama se je v Ameriko, predvsem v Argentino (po podatkih iz statusa animarum pa tudi v ZDA), izselilo veliko Gabercev. Največ naj bi jih po pripovedih sodeč odšlo leta 1928. Razlog je bila zadolženost kmetov, ki niso mogli odplačati davkov. Kmetom so zarubili zemljo, če niso zmogli odplačati davkov v denarju. Olgina družina je bila zadolžena pri gostilni Starc v Štanjelu. Da bi odplačali dolg, so morali vojski prodati njivo. Mnogo Gabercev je šlo po svetu z mislijo na zaslužek, ki bi jim omogočil obdržati zemljo.

V Gaberjah so bile v času med vojnama velike družine. Tudi če bi želeli, vsi otroci niso mogli ostati doma. Le redki so se po odhodu vrnili nazaj. Olga se spominja moža tete Anice, ki se je na stara leta tudi vrnil. Ostoreli ženi je pomenil dodatno breme, saj je morala skrbeti še zanj. V Ameriki je bil takrat kot Olgin oče. Tistim, ki so odšli v ZDA, se je po pripovedovanju godilo bolje. Gaberci so odhajali pretežno v Argentino, kjer so bile razmere slabše. Tudi Olgin tast je odšel v ZDA. Sestra, ki se je izselila že prej, mu je našla delo v rudniku. Nato so mu v Gaberjah umrli starši in se je moral vrniti, da bi prevzel posestvo. Drugi so v Ameriki komaj preživel. Tisti, ki so odšli delat v Trst, so si lahko finančno bolj opomogli. *V Ameriko so šli že pred 1. svetovno vojsko, prav ta prvi. Ma lih toliko cajta so bili tam dol, kar dolgo so morali biti, da so si zaslužili pot domov. In nič družga. Je bilo težko dobit delo in plačila nič. So izjeme, da so ostali in preživali, ma u glavnem, kdor je le mogu, se je vrnu. Al je kej prnesu, al pa je pršu čist prazen, ku je šel. Ni blo nobenga bogastva z Ameriko, kar jaz vem, da bi pršli kašni bogatini nazaj.*

Po letu 1927 je pričela Italija spodbujati izseljevanje Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine. Uvedla je olajšave pri izdajanju potnih listov. V drugi polovici dvajsetih let je izseljevanje v Ameriko (predvsem v Argentino) tako doseglo višek (Kalc, 2002, 47). Dvajseta leta so pomenila tudi premike beguncev iz Primorske, predvsem Krasa in Goriške, na madžarsko-slovensko mejo (Ravnik, 2002, 54).

Ker je bilo v družinah veliko otrok in so bila posestva oziroma hiše majhne, je tudi način delitve zemlje pri izseljevanju igral veliko vlogo. Družine so imele tudi po 15 otrok in več. Olgina stara mama (po očetovi strani) je imela 12 otrok, 6 jih je umrlo. Prednost so imeli vedno moški dediči. Dekleta so morala s trebuhom za kruhom ali se omožiti. Stric Olginega očeta pa je zavrnil očetov predlog, naj prevzame posestvo. Želel se je šolati in predlagal očetu, naj katera od štirih ali petih hčera pripelje k hiši zeta in prevzame hišo. On, Alfonz Vales, je res študiral in postal predavatelj na univerzi v Ljubljani. Oče mu je predlagal, naj bo župnik, vendar mu je Alfonz odgovoril, da bo raje dober profesor kot slab župnik. Olgina stara mama je imela takrat sedemnajst let in se je morala poročiti. Nekdo je seveda moral delati, ker je bil oče star. Oče se je dogovoril in hči se je poročila. Imela je 12 otrok, ki očeta skoraj niso poznali, ker je ves dan delal zdoma. Nato se je bojeval na soški fronti in padel na Sveti gori. Od šestih preživelih otrok je lahko le eden ostal doma. Dva sinova sta šla v Bosno. Stric Alfonz je obema kupil zemljo v bližini Banjaluke. Vsak od bratov si je s stričevim denarjem zgradil svojo hišo in ostala sta v Bosni. Olgin že omenjeni oče je šel v Argentino, njegov brat v Francijo, za njim je šla kmalu še njuna sestra. Zadnja sestra je odšla v Trst. Na domu je tako res ostal samo eden.

Olgina teta po očetovi strani je šla z možem v Francijo. On je delal v tovarni, ona pa je bila kuharica. Otrok nista imela. Nato je žena zbolela in umrla zaradi pljučne bolezni, stara devetinštirideset let. Postal je vdovec in se še pred drugo svetovno vojno vrnil v Gaberje. Drugi brat se je poročil v Franciji. Njegova žena je leta 1943 pisala stari mami, da je umrl. Tudi onadva nista imela otrok. Olgin oče je ostal v Argentini, teta v Trstu. Velike družine so se tako razpršile po vsem svetu. Pri sosedih, po domače

Pogorovčkovih, je bilo 10 otrok. Vsi so preživeli otroštvo. Doma je ostal eden, ostalih devet se je selilo po svetu.

Nadaljevanje selitev po drugi svetovni vojni: 1945–1954

Med 12. junijem 1945 in 15. septembrom 1947 je bil Štanjel obmejno naselje znotraj cone A Julijske krajine. V tem obdobju je bila tam vzpostavljena anglo-ameriška zavezniška vojaška uprava. V okolici Štanjela je bilo več mejnih točk, a prehod skoznje ni bil pretirano strog. Ženske so vseeno v strahu pred morebitnimi nevšečnostmi raje hodile po gozdnih stezah (Abram, 2004, 169–202). Meja med conama ni mogla zaustaviti selitvenih poti, ker so bile potrebe po denarju še vedno prevelike. V coni B so uvedli novo valuto jugolire. Te so bile manj vredne od lir, ki so jih uporabljali v coni A. *Pri nas je bilo najteže. Na Primorskem je bilo najtežje za preživet. In še posebej takrat, ko sta bili cona A in B. Mi smo imeli jugolire. In kaj smo lahko z njimi? Nič, še tazadnjo ne ubrisat. In pole se je spet švercalo, čez mejo.*

Če so Gaberci kupili živino v coni B in jo prodali v cono A, so imeli znaten dobiček. V tem obdobju je cvetela prodaja žganja in tobaka. *Tisto je bilo po 45. letu. Kadar je bila svoboda, pole, ko so naredili cono A in cono B, tle dol pr mosti je bu že blok, 2 kilometra al tako. Nič se ni dalo. Štanjel je bil že vse taku. So Amerikaci pršli, so usje zaseli. So pustili trgovine, se je dobilo vse: pašto, rajž, žajfo za prat in moko in taku in ni bilo kaj prodat, da bi kje nesli. Tukaj pa se je cigarete kupovalo in se je nosilo pa malu cigaretov, tam gor pa tobaka ni blo in se je takoj prodalo in kar dobro zaslužlo. Magar če si nesla eno kilo, je težko kašen nesel, ker ga ni bilo kam skrit. Ma kaki, ma vselih se je šlo, pašto smo si prnesli. Pod oblačila so ženske skrile po nekaj kilogramov tobaka in ga nesle čez mejo. Olga se spominja poti, ko je takoj po vojni s sosedo skušala prečkati mejo med conama A in B ter priti v Štanjel, kamor sta nesli tobak mamama, ki sta ga prodali naprej. S seboj sta vzeli *frtošine*, predpasnike, in srpe in se pretvarjali, da gresta v gozd žet travo. Pri sebi sta imeli več kilogramov tobaka. Takrat še nista znali žet. Na prehodu ju je videl komandir. *Se spomnim, enkrat sva šle s sosedo, Terezino Kržejavo, smo nesle, de bomo prnesle malo naprej čez blok, jaz mami, ona tudi ... do Štanjela. To je bilo, ko so bile še cone. In kaku prit mimo? Smo uzele take frtošine s sabo in srpe in de gremo žet za žvau. Pri sebi smo pa mejle tobaka tolk kilu. Zdaj, obe lih smo znale žet, tisti bot, kej boš znala. Pridemo, blok je bil odi tamalga mosta kje dol. Kaku it mimu? Mimu, kjer je bil maln (mlyn) in smo rekle, gremo kar po cejsti in če nas bo kdo vidu, bomo povedale, da gremo kje gor žet. In res nas vidi komandir, ki je bil tam. Ma kam, je reku? Ma gremo kje gor malu našet. In nam je vervou, ni nič gledou. Lepu. Zdej pej, kaku nazaj, da nas ne bo vidu? In smo šle čez po drugi strani čez Cerouce, de nas niso vidli. Če ne, bi prašau, kje imaste? Ma taku je bilo. Tlje so bili kraji lih na meji ...**

Žganje so tudi v povojnem obdobju prodajali po gostilnah po Pivškem ter tudi severneje od Gorice. Ko je bila Olga že poročena, je šla z *Udoucovo* teto Maričko peš

proti Solkanu. Mama je takrat zbolela in jo je prosila, naj gre namesto nje. Vsaka je nesla 20 litrov žganja, a sta imeli težave s prodajo. Gostilničar v Grgarju je le kupil vse žganje in nato je hodila Olgina mati do tiste gostilne vsakih 14 dni. Prav tako so peš hodile proti Postojni. Ponoči so tihotapili tudi prašiče. Da se ti ne bi oglašali, so jim dali piti žganje, kar pa ni nujno delovalo.

Ko je imela Olga v petdesetih letih majhne otroke, je poleti med počitnicami hodila z njimi na Opčine, kjer so preživeli počitnice. Tam je namreč imela gostilno moževa sestra. S seboj je nesla domače pridelke, pogosto pršut, ki ga doma niso jedli, ampak vedno prodali. Z denarjem je otrokoma kupila šolske potrebščine, obleko in obutev. Čeprav je bil mož že zaposlen, je bila njegova plača premajhna za vzdrževanje doma, kmetije, in otroke. To je opravila Olga.

Druga plat poti

Prav sam za na izlet, men se zdi, da ni šla nobena. Poti so bile nedvomno fizično naporne. Večurna hoja bodisi do Opčin, Trsta ali Gorice bodisi samo so štanjske železniške postaje je zahtevala veliko fizično moč. Ta je bila potrebna že za samo hojo, kaj šele za prenašanje dvajset do trideset kilogramov tovora pretežno v jerbasu ali nahrbtniku in »varno« skritih drugje pod oblačili. *Je vagal bečk (sod) 38 litru vina in na glavi je nesla na železniško postajo z Gaberij. In še na rokah so nesle, so trpele ku biki. Ko so pršle domu, se odpraviti in drug dan al tretji nazaj s kraja. In pole so se lotile te kangule, plastične, kolk bot sem vlekla k Divači po 46 kilu. Pride cejt, ko nimaš nič. Kašna pa je bla hrana tisti bot, tiste poljente in tistu mljeku, smo jeli samu kislju mljeku in krompir, sej ni blu. Neč ni blu. Nismo injele neč.*

So pa ženske tako prišle v stik s svetom, ki ni bil viden iz domače vasi. Videle so Trst, veliko, v njihovih očeh in tudi sicer bogato mesto. *Ja, sevede, se ti je zdelu (da je Trst lepo mesto), prvoščit pa si nisem mogla, samo gledala ga, kakšen je.* Poti v manjših skupinah žensk, ki so se poznale, so bile vse prej kot trgovski pohod v tišini. Ženske so se šalile, smejale, prepevale, si delile nasvete – tako trgovske kot povezane z družinskim življenjem. *Ja tudi heci so bili, kaj ne. So si vse povedale, kaj so prodale, kaj so kupile. Vse sorte se je dogajalo, kaj bom pravla. So rekli, tja so nesle šunko, nazaj pa štokviž.¹⁰ Mlada dekleta so po poti prepevala. Mladost je, tudi če si lačen. Ma sevejde (smo se smejale). Smejale in taku in se mejnje in kašnu povejdle. Lepu je blu, sam trplejne je blu, nejsi mejla souda nikjer.*

Denar, ki so ga dobile, je predstavljal njihovo vsaj delno finančno samostojnost. Namenile so ga za živila, otroška oblačila in obutev, nakup prvih gospodinjskih aparatov. V povojnem času so denar od prodaje žganja namenjale šolanju otrok v srednjih šolah v Ljubljani. Da so brangerce, kontrabantke, prodajale in tihotapile, ko je bila

¹⁰ Primerjava je povezana z dejstvom, da je šunka kompakten kos mesa, štokviž pa iz manjših kosov polenovke pripravljena jed.

potreba velika, je razumljivo. Trgovina z žganjem se je temu navkljub nadaljevala še v šestdesetih letih. *Pole jo je še Marjan (vnuk) vozu in je bla vesela. Vsakemu je dala za pot in ona je tolk mejla. Ja, ona je dolgo, kolikor je mogla.*

Poti so brangercam predstavljale krajši odmik od otrok in moža in bile pravzaprav njihov lastni čas. Isto sta pri gospodinjskih pomočnicah na Goriškem ugotavljali tudi Inga Miklavčič Brezigar in Ana Barbič (Barbič, Miklavčič Brezigar, 1999, 175). Zaslužen denar je vplival tudi na socialni razvoj vasi. V socialno kategorijo sodijo spremembe statusa ženske, družinske trdnosti in tradicionalnih socialnih vzorcev zakonske stabilnosti (Gombač, 2004, 121). V Gaberjah je moč žensk znotraj družine narasla, saj so imele lastni denar. Čeprav so ga porabile za družino, predvsem otroke in prehrano, so o tem odločale same. Življenjski standard družin se je, čeprav počasi, dvigal tudi zaradi njihovih poti.

SKLEP

Olgina zgodba, ki se prične s pripovedovanjem njene mame ter nadaljuje vse do odraščanja njenih otrok, je podobna pripovedovanjem ostalih Gaberk. Vzroki za selitve vsake od Gaberk so večpomenski. Čeprav jih v grobem lahko zaobjamemo z družbenogospodarskim položajem (vsaka pove, da je bil glavni razlog za selitve *mižerija*, revščina), ima vsaka ženska svojo zgodbo in sebi lastne motive. Podobne okoliščine lahko iščemo tudi v drugih obrobni delih slovenskega etničnega ozemlja, na primer v Beneški Sloveniji (Mlekuž, 2004, 141–164). Tudi od tam so v italijanska mesta odhajale beneške *dikle*. Delale so v Italiji še dolgo po drugi svetovni vojni. V obeh primerih je potekalo izseljevanje prek sorodstvenih, vaških mrež, ko so si dekleta pomagala poiskati delo.

Ženske iz Gaberij so se v šestdesetih letih počasi zaposlovale v novih industrijskih središčih (Ajdovščina, Sežana, Vipava, Postojna). Sezonska danes ni več. Še vedno pa odhajajo, čeprav v majhnem številu, brezposelne ali pravkar upokojene Gaberke ilegalno, »na črno«, čez mejo, kjer pospravljajo italijanska stanovanja. Stike s sorodniki in sorodnicami, ki so se v preteklem stoletju izselili bodisi v Trst bodisi v druge italijanske kraje, še vedno vzdržujejo. Olga gre kljub visoki starosti z otroki pogosto na Opčine, kjer obiskuje svakinjo.

Še danes, čeprav ni več potrebe, prinašajo Tržačani vreče s (ponošeno) obleko, sladkarije za otroke in kavo. Verjetno vsaj deloma še vedno živijo v prepričanju o *mižeriji* in svoji dolžnosti pomagati. Danes njihova pomoč ni več potrebna. Gaberje postajajo vas novih velikih (in manjših, vedno pogosteje praznih in na pol porušenih) hiš. Trenutno se je izseljevanje vsaj na videz ustavilo. Mlade družine si sem in tja zgradijo novo hišo in število otrok počasi narašča. Ženske, ki so pred desetletji hodile po svetu, imajo danes okoli 80, 90 let. Voljne so s ponosom pripovedovati o tem, kako je bilo *en bot*. Kako so one, čeprav samo gospodinje, dejavno reševale posestva svojih staršev in gradile prihodnost svojih otrok.

LITERATURA

- Barbič, Ana in Miklavčič Brezigar, Inga (1999). Občasne migracije podeželskih žena na Goriškem. Gospodinjstvo v tujini – nuja in priložnost nekoč in danes. Ljubljana: Glasnik slovenskega etnološkega društva 39, 3/4, str. 39–48.
- Bezljaj, France (1976). Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik.
- Brumen, Borut, ur. (2000). Sveti Peter in njegovi časi. Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter, Ljubljana: *cf., str. 121–265.
- Drnovšek, Marjan (1999). Izselsjevanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. *Slovenska izseljenska književnost 1* (ur. Janja Žitnik). Ljubljana: ZRC: Rokus, str. 29–60.
- Drnovšek, Marjan (2002). Mobilnost Slovencev in regionalizem. *Zgodovinski časopis* 56, 3/4, str. 259–276.
- Drnovšek, Marjan (2004). Izselsjenke v očeh javnosti. *Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 383–393.
- Gabršček, Andrej (1934). Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. Druga knjiga. Od leta 1901 do 1924. Ljubljana: samozaložba, str. 570.
- Gombač, Jure (2004). Sociološki vidiki migracijskih gibanj v slovenski Istri v luči londonskega memoranduma: doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za sociologijo, str. 120–129.
- Kalc, Aleksej ur. (2002). Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Trst: Narodna in študijska knjižnica, Annales Majora, str. 13–47.
- Kodre, Petra (1996). Nanoška planota je raztresala svoj sad med pridne dolinske kmete. V: Rosa, Jurij, ur., *Št. Vid – Podnanos: zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, str. 65–76.
- Krajevni leksikon Slovenije (1968). Prva knjiga. Zahodni del Slovenije. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ledinek, Špela in Rogelja, Nataša (2000). Potepanja po poteh Šavrinke Marije. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 110 str.
- Lukšič - Hacin, Marina (1995). Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, str. 50.
- Makuc, Dorica (1993). Aleksandrinke. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 171 str.
- Mlekuž, Jernej (2004). Izbrani vidiki zaposlovanja beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest: tiha, grenko-sladka, nikoli povsem izrečena in slišana zgodba. *Dve domovini/Two Homelands* 19, str. 141–164.
- Ravnik, Mojca (2002). Z meje na mejo. V: Kalc, Aleksej, ur. *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče

Republike Slovenije, Trst: Narodna in študijska knjižnica, Annales Majora, str. 54–61.

Rodman, Marta in Makarovič, Marija (2000). Življenje ob Trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice. Vipava: Občina Vipava, 205 str.

Valenčič, Vlado (1990). Izselsjevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini/Two Homelands* 1, str. 43–82.

ARHIVSKI VIRI

Župnijski arhiv Velike Žablje, Status animarum, Gaberje 1915–.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 21, Občina Ajdovščina, Registro del materiale sequestrato della R. G. F. in custodia presso questo municipio, fasc. 11, 13, 20, 26, 32, 48, 52.

SUMMARY

MIGRATION OF WOMEN FROM GABERJE IN VIPAVSKA BRDA BETWEEN THE YEARS 1920–1954

Darja Gorup

Presented in the contribution are commercial journeys of the Gaberje women and the influence of those on the role of women in the family and in the village. Women from Vipavska brda were setting out on their journeys not wishing to become rich but in the necessity for survival. Because of circumstances in which they lived, their life of a peasant housewife was all but being shut between the four walls. The women played several roles: they were mothers, wives, daughters-in-law, villagers, traders, smugglers, perhaps even adventuresses, and migrants. They moved to the neighbouring towns and to the countryside and thus circulated between home and source of income for the essential necessities of life. Particularly women with small children sought a compromise and thus did not emigrate permanently; they just circulated. Thus, they were still able to carry out the role of the mother and wife and take care of inflow of money into the household.

The word with which women themselves denote their commercial routes and themselves is brangerstvo or brangerca, meaning a woman who in the dealt period transported by various manners eggs, butter, seasonal vegetables, raspberries, meat, strong liquor and other products to Italian towns, sold them there or exchanged, and brought home some money or exchanged provisions and domestic necessities, which otherwise could not be bought (macaroni, soap). The changing of political circumstances and consequently of state borders, influenced the course of commercial routes.

The reasons for migration of each woman from Gaberje have multiple causes. Although roughly we can comprise them in the social economic situation, (each collocutor

tells the principle reason for migrations was poverty) each woman has a story of her own and own motives. In the forefront placed Olga's story corresponds to the stories of the rest of women from Gaberje and is valuable because Olga too was going to Trieste along the paths her mother walked.

Although the journeys were undoubtedly physically straining, the women thus encountered the world not seen from their village. They saw Trieste, a large and in their eyes a rich town. The journeys of small groups of women who knew each other were everything but a commercial march in silence. The women made jokes, laughed, sang, shared advice – as well commercial as those more concerning family life.

The money the brangerce earned presented their at least partial financial independence. The journeys were to them a brief absence from their children and husbands and were actually time of their own. The earned money also influenced the social development of the village, the change of the status of women, family steadiness, and traditional social patterns of marital stability. In Gaberje, the power of women within families grew as they had access to own money. Although they used it for the family, above all for the children and food, the women decided on it. The life standard of families rose, although gradually, because of their journeys as well.